
Vergaderjaar 2021 – 2022

35 878 Speciaal Verslag van de Europese Rekenkamer - Ondersteuning van het beheer van de buitengrenzen door Frontex: tot nog toe onvoldoende doeltreffend

A **VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG**
Vastgesteld 24 september 2021

De leden van de vaste commissie voor Immigratie en Asiel / JBZ-Raad¹ hebben in hun vergadering van 15 juni 2021 kennisgenomen van het speciaal verslag van de Europese Rekenkamer getiteld 'Ondersteuning van het beheer van de buitengrenzen door Frontex: tot nog toe onvoldoende doeltreffend'.²

De leden van de fracties van de **VVD**, **GroenLinks** en de **PvdA** gezamenlijk (mede namens de fractie van de **SP**) en **D66** hebben naar aanleiding van voormeld speciaal verslag een aantal vragen en opmerkingen aan de regering. Naar aanleiding hiervan is op 20 juli 2021 een brief gestuurd aan de staatssecretaris van Justitie en Veiligheid.

De staatssecretaris heeft op 24 september 2021 gereageerd.

De commissie brengt bijgaand verslag uit van het gevoerde schriftelijk overleg.

De griffier van de vaste commissie voor Immigratie en Asiel / JBZ-Raad,
Van Dooren

¹ Samenstelling:

Kox (SP), Koffeman (PvdD), Faber-van de Klashorst (PVV) (*voorzitter*), De Boer (GL), Van Dijk (SGP), Van Hattem (PVV), Jorritsma-Lebbink (VVD), Oomen-Ruijten (CDA), Rombouts (CDA), Stienen (D66) (*ondervoorzitter*), Van Rooijen (50PLUS), Adriaansens (VVD), De Blécourt-Wouterse (VVD), Doornhof (CDA), Karimi (GL), vac. (Fractie-Nanninga) Veldhoen (GL), Vos (PvdA), De Vries (Fractie-Otten), Keunen (VVD), Dittrich (D66), Van Wely (Fractie-Nanninga), Nanninga (Fractie-Nanninga), Raven (OSF), Karakus (PvdA), Talsma (CU), Hiddema (FVD)

² Speciaal verslag 08/2021.

BRIEF VAN DE VOORZITTER VAN DE VASTE COMMISSIE VOOR IMMIGRATIE EN ASIEL / JBZ-RAAD

Aan de staatssecretaris van Justitie en Veiligheid

Den Haag, 20 juli 2021

De leden van de vaste commissie voor Immigratie en Asiel / JBZ-Raad hebben in hun vergadering van 15 juni 2021 met belangstelling kennisgenomen van het speciaal verslag van de Europese Rekenkamer getiteld 'Ondersteuning van het beheer van de buitengrenzen door Frontex: tot nog toe onvoldoende doeltreffend'.³ De leden van de fracties van de **VVD**, **GroenLinks** en de **PvdA** gezamenlijk en **D66** hebben naar aanleiding van voormeld speciaal verslag de volgende vragen en opmerkingen. De leden van de fractie van de **SP** sluiten zich graag aan bij de vragen van de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA gezamenlijk.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van de VVD

Naar aanleiding van bedoeld verslag hebben de leden van de **VVD**-fractie de volgende vragen:

- Wanneer en op welke wijze bespreekt de regering dit verslag en de aanbevelingen met de Europese Commissie?
- Kunt u de Kamer informeren over de uitkomst van die bespreking, met name of de Europese Commissie de kritische conclusies van de Europese Rekenkamer deelt, of de Europese Commissie de aanbevelingen opvolgt en op welke termijn de Europese Commissie verwacht dat Frontex de aan haar toebedeelde taken goed uitvoert?
- Deelt u de mening van de leden van de fractie van de VVD dat het goed functioneren van Frontex voorwaardelijk én noodzakelijk is voor goed Europees migratiebeheer en de aanpak van grensoverschrijdende criminaliteit?
- Deelt u de mening van de leden van de fractie van de VVD dat de uitbreiding van personeel, taken en middelen aan Frontex een halt toegeroepen moet worden en dat dit pas aan de orde is als de verbeteringen zijn doorgevoerd en de werkzaamheden goed worden uitgevoerd? Te snelle uitbreiding van taken en personeelsbestand zal de problemen eerder groter dan kleiner maken.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fracties van GroenLinks en PvdA

De leden van de fracties van **GroenLinks** en de **PvdA** vinden de conclusies van het rapport van de Europese Rekenkamer over het functioneren van Frontex schokkend: het mandaat van 2016 wordt onvoldoende uitgevoerd, in 2019 is het mandaat van Frontex zonder evaluatie of impactanalyse uitgebreid - waardoor, blijkt nu, de organisatie veel meer verantwoordelijkheden heeft gekregen dan zij aankan -, de effectiviteit van Frontex-acties kan vaak onvoldoende aangetoond worden en er gaat veel mis. De leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA zijn van mening dat deze conclusies een zeer kritische reflectie nodig hebben, en zij hebben daarom naar aanleiding van het rapport enkele vragen.

1. De Europese Rekenkamer laat in het rapport zien dat het takenpakket van Frontex de afgelopen jaren sterk is uitgebreid. Waar de taken van Frontex in de beginjaren na de oprichting vooral coördinerend van aard waren, om 'het evenwicht tussen vrijheid van

³ Speciaal verslag 08/2021.

verkeer en veiligheid te bewaren' in het Schengengebied, neemt het Agentschap steeds meer uitvoerende taken op zich. Zo worden er vanuit Frontex teams opgezet om lidstaten, tot nu toe vooral Griekenland, praktisch te ondersteunen als de migratiedruk oploopt. De afgelopen tijd wordt Frontex door mensenrechtenorganisaties en NGO's zoals Amnesty International en Sea Watch, beschuldigd van het (indirect) meewerken aan *pushbacks*. Hierbij worden migranten die de grens zijn overgestoken, gedwongen om terug te gaan zonder dat zij de kans krijgen om asiel aan te vragen; een internationaal erkend mensenrecht. Eerder werden hier, bij de vragenronde over het nieuwe Europese migratie- en asielpact⁴, al veel vragen over gesteld. Nu de taken van Frontex steeds meer uitgebreid worden, vinden de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA het belangrijk om mogelijke mensenrechtenschendingen door Frontex nogmaals af te keuren.

- a. Is de regering het met deze leden eens? Hoe heeft de regering de Europese Commissie en Frontex aangesproken over de bovengenoemde beschuldigingen? Wat zijn de reacties en ontwikkelingen op dit punt?
 - b. Verder stellen de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA vast dat externe onderzoeken naar Frontex (op verschillende onderwerpen, waaronder mogelijke *pushbacks*) tot nu toe zijn gestart of uitgevoerd in het Europees Parlement, vanuit de Europees Bureau voor fraudebestrijding (OLAF) en door de Europese Ombudsman. Kan de regering echter duiden wat er wordt gedaan vanuit de lidstaten en de Europese Commissie zelf om de beschuldigingen over Frontex te onderzoeken? Ziet de regering hierin een rol voor de lidstaten - en daarmee zichzelf -, en zo ja, welke?
 - c. Wie neemt er uiteindelijk verantwoordelijkheid voor het handelen van Frontex en dus ook voor de misstanden die zich uit naam van Frontex voordoen? Hoe is deze verantwoordelijkheid vastgelegd?
2. De Europese Rekenkamer stelt als belangrijke eis aan de grensbewaking dat er intercultureel bemiddelaars en tolken aanwezig zijn aan de grenzen, om te voorkomen dat de communicatie met migranten en asielzoekers spaak loopt. De intercultureel bemiddelaar, die culturele verschillen en sociale normen van verschillende culturen begrijpt, heeft volgens de Europese Rekenkamer een belangrijke taak bij de ontvangst en bij het wekken van vertrouwen van migranten die een lange en zware reis achter de rug hebben en vaak psychologisch getraumatiseerd zijn door blootstelling aan mensenhandel, gender gerelateerd geweld of foltering. Op dit moment is de hulp bij aankomst volgens de Europese Rekenkamer onvoldoende, omdat Frontex onvoldoende belang hecht aan de rol van tolken en interculturele bemiddelaars. Dit wordt nu slechts gezien als een taak die door terugkeerspecialisten moet worden uitgevoerd. De leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA achten het van groot belang dat migranten menswaardig worden ontvangen aan de grenzen en dat de communicatie met de migrant wordt bevorderd. Is de regering het met deze leden eens dat er tolken en interculturele bemiddelaars aan de grenzen essentieel zijn om migranten te begrijpen? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe gaat de regering de Europese Commissie hierover bevragen?
3. De Europese Rekenkamer is kritisch over de informatie-uitwisseling op het gebied van grensoverschrijdende criminaliteit tussen Frontex en de lidstaten. Het opstellen van een gemeenschappelijke catalogus is niet gelukt, omdat veel grensoverschrijdende misdaadincidenten in de lidstaten op verschillende manieren worden geregistreerd of juist

⁴ Kamerstukken I 2020/2021, 35612, F.

helemaal niet worden geregistreerd. Hoe verloopt het melden van deze incidenten in Nederland in relatie tot Frontex? Op welke manier is de Nederlandse regering bezig met het automatiseren van het overdrachtsproces tussen het nationale systeem en de Eurosur-databank?

4. De Europese Rekenkamer concludeert duidelijk dat Frontex het mandaat in 2016 niet volledig heeft uitgevoerd en dat er grote risico's zijn ten aanzien van de uitvoering van het mandaat van 2019. Onder de mandaatuitbreiding van 2019 valt onder andere de betrokkenheid van Frontex in alle stadia van het terugkeerproces. Recentelijk is in de EU-strategie over vrijwillige terugkeer en re-integratie⁵ voorgesteld om ook hierbij Frontex verantwoordelijk te maken voor de uitvoer. Hoe beoordeelt de regering dat voorstel met inachtneming van het rapport van de Europese Rekenkamer? Ziet de regering, net als deze leden, dat gelijksoortige problemen als in het rapport worden vastgesteld ook hierbij zouden optreden?
5. In het rapport wordt gesteld dat de evaluatieverslagen van onder andere gezamenlijke operaties incompleet zijn en daarmee onvoldoende informatie geven voor wetgevers. Hoe beoordeelt de regering de aanbeveling van de Europese Rekenkamer aan Frontex om een methodologie te ontwikkelen om de resultaten van zijn operationele activiteiten te evalueren, met name voor zijn gezamenlijke operaties? Wat acht de regering daarin belangrijk?
Op een wat algemener niveau vragen de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA de regering in hoeverre Frontex in haar verslaggeving naast numerieke en operationele informatie (specificaties van de inzet, kosten van de operatie, etcetera) ook informatie dient te verschaffen over de menselijke aspecten van haar activiteiten, zoals de manier waarop asielzoekers door Frontex behandeld worden. Heeft de regering hier zicht op? Indien dit niet het geval is, ziet de regering een noodzaak voor het opnemen van dergelijke aspecten in Frontex-rapportages? Hoe zou dat naar mening van de regering vormgegeven kunnen worden?
6. In het rapport wordt genoemd dat de uitbreiding van het Frontex-mandaat voor 2019 heeft plaatsgevonden zonder effectbeoordeling voor de nieuwe wetgeving en zonder een evaluatie van het vorige mandaat, met 'dringende noodzaak' als rechtvaardiging. Hoe kijkt de regering nu, in het kader van de zeer scherpe conclusies van de Europese Rekenkamer, terug naar die beslissing? Heeft de regering destijds kritisch gereageerd op het uitbreiden van het mandaat van Frontex zonder effectbeoordeling en evaluatie? Zo nee, waarom niet? Zo ja, waarom is hier toen uiteindelijk aan voorbijgegaan? Wat voor lessen trekt de regering uit dit rapport voor eventuele toekomstige uitbreidingen van het Frontex-mandaat, en de eisen die hieraan gesteld moeten worden?
7. Zoals de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA aan het begin noemden, zijn de conclusies van het rapport van de Europese Rekenkamer schokkend. De Europese Rekenkamer concludeert dat Frontex haar mandaat van 2016 niet volledig heeft uitgevoerd en er verschillende risico's zijn in verband met het mandaat van Frontex van 2019. Er zijn vele gebreken geconstateerd in de activiteiten van Frontex met betrekking tot uitvoering, informatie-uitwisseling en toezicht. Voor deze leden is dan nu ook de vraag: wat zal er met deze informatie gedaan worden? Welke consequenties beoogt de regering te verbinden aan

⁵ COM(2021)120.

deze bevindingen? Welke acties verwacht de regering dat er op Europees niveau genomen zullen worden naar aanleiding van dit rapport? Welke middelen en mogelijkheden heeft Nederland als lidstaat om te bevorderen dat de aanbevelingen worden uitgevoerd? Kan de regering toezeggen die middelen en mogelijkheden te gebruiken, in Europese context toezicht te houden op het uitvoeren van de aanbevelingen, en deze Kamer daarover te informeren? Ziet de regering in de conclusies van de Europese Rekenkamer redenen om delen van de uitbreiding van het Frontex-mandaat uit 2019 terug te draaien? Zo nee, waarom niet? Zo ja, welke delen?

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van D66

De leden van de fractie van **D66** achten het speciaal verslag van de Europese Rekenkamer van groot belang, aangezien dit de eerste keer is dat wordt nagegaan hoe Frontex de activiteiten uitvoert zoals omschreven in de verordening van 2016.⁶ De leden van de D66-fractie hebben nog enkele vragen aan de regering over de lessen die te leren zijn uit dit kritische speciaal verslag voor het nieuwe mandaat dat Frontex heeft gekregen na 2019, de criteria op basis waarvan de begroting voor Frontex is vastgesteld en de mate waarin Frontex toegang heeft tot de gegevens die vereist zijn om zijn taken correct uit te voeren.

De Europese Rekenkamer constateert dat Frontex niet de nodige maatregelen genomen heeft om haar organisatie aan te passen aan het mandaat dat zij in 2016 heeft gekregen. Zo stelt de Europese Rekenkamer onder andere tekortkomingen vast in de personeelsplanning van de eenheden Risicoanalyse en Kwetsbaarheidsbeoordeling, waarbij wordt gesteld dat die allebei nog steeds niet over de nodige competenties beschikken.⁷ Tegelijkertijd heeft de Europese Commissie op 27 april 2021 een nieuwe strategie inzake vrijwillige terugkeer en re-integratie goedgekeurd, waarbij het plan is om Frontex medio 2022 de activiteiten van het Europees netwerk voor terugkeer en re-integratie te laten overnemen.⁸ De leden van de D66-fractie vragen de regering om een inschatting of Frontex, gezien dit verslag van de Europese Rekenkamer, wel in staat is om deze nieuwe taak op een goede manier uit te voeren. Het rapport wijst bovendien op de verschillende risico's in verband met het nieuwe mandaat dat Frontex in 2019 heeft gekregen.⁹ Welke inschatting maakt de regering over hoe de COVID-19 pandemie invloed heeft op het functioneren van Frontex op kortere en langere termijn?

Om haar nieuwe mandaat te vervullen, zal Frontex uiterlijk in 2027 over 10.000 nieuwe operationele functionarissen beschikken en een gemiddelde begroting van 900 miljoen euro per jaar ontvangen. Ter vergelijking: de begroting van 2020 is vastgesteld op 460 miljoen. Het rapport stelt dat deze cijfers werden vastgesteld "zonder dat er vaste criteria waren voor het bepalen van de behoeften van Frontex in het kader van een niet nauwkeurig omschreven mandaat, zonder toegang

⁶ Verordening (EU) 2016/1624 van het Europees Parlement en de Raad van 14 september 2016 betreffende de Europese grens- en kustwacht.

⁷ Speciaal verslag van de Europese Rekenkamer – Ondersteuning van het beheer van de buitengrenzen door Frontex: tot nog toe onvoldoende doeltreffend (35.878), §74-76; §98.

⁸ COM(2021)120, p. 3.

⁹ Speciaal verslag van de Europese Rekenkamer – Ondersteuning van het beheer van de buitengrenzen door Frontex: tot nog toe onvoldoende doeltreffend (35.878), §85. Dit nieuwe mandaat is gegeven in Verordening (EU) 2019/1896 van het Europees Parlement en de Raad van 13 november 2019 betreffende de Europese grens- en kustwacht.

tot informatie over de werkelijke kosten en impact van Frontex-operaties [...] en zonder een beoordeling van het effect ervan op de lidstaten [...]”.¹⁰

De leden van de D66-fractie vernemen graag van de regering of er inmiddels wel criteria zijn opgesteld voor het bepalen van de behoefte van Frontex in het kader van haar nieuwe mandaat.

Het speciaal verslag stelt dat Frontex in het kader van de kwetsbaarheidsbeoordeling te kampen heeft met aanhoudende problemen in verband met gegevens waarop de procedure gebaseerd is. Dit kan niet alleen Frontex aangerekend worden. De lidstaten zijn verplicht betrouwbare gegevens te verstrekken. Het verslag stelt echter dat de gegevens die lidstaten aanleveren vaak onvolledig en van slechte kwaliteit zijn, waardoor de kwetsbaarheid van specifieke grenssegmenten niet kan worden beoordeeld.¹¹ Het verslag stelt bovendien dat Frontex geen toegang heeft tot de gegevens in de pan-Europese systemen die worden gehost door de EU-LISA. Dit zijn essentiële instrumenten voor de uitvoering van het asiel-, grensbeheer- en migratiebeleid van de EU.¹² De Europese Rekenkamer adviseert dan ook om Frontex toegang te geven tot meer informatiebronnen.¹³ De leden van de D66-fractie vernemen graag van de regering een visie over hoe Frontex in de toekomst betere toegang kan krijgen tot relevante gegevens. Daarnaast vernemen de leden van de fractie van D66 graag wat de kwaliteit is van de gegevens die Nederland aan Frontex aanlevert.

Graag vernemen de leden van de fractie van D66 van de regering wat zij vindt van de reactie van de Europese Commissie en Frontex op de bevindingen van de Europese Rekenkamer in het speciaal verslag en of de regering op basis van deze antwoorden het vertrouwen heeft dat Frontex lessen zal trekken uit de aanbevelingen van de Europese Rekenkamer.

Tot slot gaat het speciaal verslag niet in op mensenrechtenschendingen door Frontex. De leden van de fractie van D66 begrijpen dat er nog diverse onderzoeken lopen door onder andere het Europese Parlement naar *pushbacks* en mensenrechtenschendingen door Frontex. Toch kunnen de leden van de fractie van D66 zich niet aan de indruk onttrekken dat de door de Europese Rekenkamer geconstateerde tekortkomingen in de uitvoering van het mandaat mede oorzaak zijn van die schendingen. Graag vernemen de leden van de fractie van D66 een reactie van de regering op die indruk.

De leden van de vaste commissie voor Immigratie en Asiel / JBZ-Raad zien uw beantwoording met belangstelling tegemoet en ontvangen deze graag voor het einde van het zomerreces van de Kamer.

M.H.M. Faber - van de Klashorst

Voorzitter van de vaste commissie voor Immigratie en Asiel / JBZ-Raad

¹⁰ Speciaal verslag van de Europese Rekenkamer – Ondersteuning van het beheer van de buitengrenzen door Frontex: tot nog toe onvoldoende doeltreffend (35.878), §100.

¹¹ Ibid., §38-§42.

¹² Ibid., §37.

¹³ Ibid., p. 46 (aanbeveling 2).

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN JUSTITIE EN VEILIGHEID

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 24 september 2021

Hierbij bied ik u de reactie aan op de vragen en opmerkingen van de leden van de VVD, GroenLinks, PvdA, SP en D66 fracties naar aanleiding van het speciaal verslag van de Europese Rekenkamer getiteld 'Ondersteuning van het beheer van de buitengrenzen door Frontex: tot nog toe onvoldoende doeltreffend'.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van de VVD

Wanneer en op welke wijze bespreekt de regering dit verslag en de aanbevelingen met de Europese Commissie?

Antwoord

De Europese Rekenkamer heeft het rapport op 13 juli jl. aan de lidstaten gepresenteerd in een Raadswerkgroep. Hierover is geen inhoudelijke discussie gevoerd. Medio september worden het rapport en de aanbevelingen verder besproken; daarna zullen Raadsconclusies worden vastgesteld.

Kunt u de Kamer informeren over de uitkomst van die bespreking, met name of de Europese Commissie de kritische conclusies van de Europese Rekenkamer deelt, of de Europese Commissie de aanbevelingen opvolgt en op welke termijn de Europese Commissie verwacht dat Frontex de aan haar toebedeelde taken goed uitvoert?

Antwoord

In de bijlage van het rapport is de formele reactie van de Commissie en Frontex op de bevindingen en aanbevelingen te vinden. De uitvoering van de aanbevelingen aan de Commissie is reeds van start gegaan en de Commissie benadrukt in de reactie dat zij de tenuitvoerlegging van de Europese grens- en kustwacht (EGKW) verordening (2019/1896) op de voet volgt. Frontex heeft tevens aangegeven de aanbevelingen op te volgen. Het kabinet verwacht dat de opvolging van de aanbevelingen en de monitoring hiervan besproken wordt in de Frontex Management Board en de Raad. In de Frontex Management Board van 16 en 17 juni jl. is reeds besproken dat de aanbevelingen uit het speciale verslag spoedig en serieus worden opgevolgd, waarbij ook het belang van ondersteuning van de lidstaten bij de implementatie van de aanbevelingen is benadrukt.

Deelt u de mening van de leden van de fractie van de VVD dat het goed functioneren van Frontex voorwaardelijk én noodzakelijk is voor goed Europees migratiebeheer en de aanpak van grensoverschrijdende criminaliteit?

Antwoord

Het kabinet is het met de leden van de VVD-fractie eens dat het goed functioneren van Frontex voorwaardelijk en noodzakelijk is voor effectief Europees migratie- en grensbeheer en de aanpak van grensoverschrijdende criminaliteit. Het kabinet zal aangeven dat de aanbevelingen adequaat moeten worden opgevolgd, waar nodig met ondersteuning vanuit de lidstaten.

Deelt u de mening van de leden van de fractie van de VVD dat de uitbreiding van personeel, taken en middelen aan Frontex een halt toegeroepen moet worden en dat dit pas aan de orde is als de verbeteringen zijn doorgevoerd en de werkzaamheden goed worden uitgevoerd? Te snelle uitbreiding van taken en personeelsbestand zal de problemen eerder groter dan kleiner maken.

Antwoord

De uitbreiding van het mandaat van Frontex, alsmede het bijbehorende tijdsplan, is opgenomen in de EGKW-verordening (2019/1896) en daarmee juridisch verplicht. Het kabinet is van mening dat de opvolging van de aanbevelingen binnen deze kaders dient plaats te vinden en dat de lidstaten ervoor moeten zorgen dat dit op een adequate wijze gebeurt. Daarbij wordt een aantal van de aanbevelingen juist opgevolgd door het implementeren van deze verordening, zoals op het gebied van het Europees grensurveillancestelsel (Eurosur). Het kabinet wijst er daarnaast op dat er onlangs een Raadspositie is bereikt voor de begroting van 2022 ten aanzien van het voorstel van de Commissie voor de Europese begroting voor 2022. Hierin is een verklaring opgenomen om een deel

van het budget voor Frontex, 45 miljoen euro, in 2022 in een reserve te zetten totdat Frontex voldoende voortgang heeft laten zien op de aanbevelingen uit het Europese Rekenkamer rapport. Het kabinet heeft deze Raadspositie gesteund.¹⁴

Vragen en opmerkingen van de leden van de fracties van GroenLinks en PvdA

De Europese Rekenkamer laat in het rapport zien dat het takenpakket van Frontex de afgelopen jaren sterk is uitgebreid. Waar de taken van Frontex in de beginjaren na de oprichting vooral coördinerend van aard waren, om 'het evenwicht tussen vrijheid van verkeer en veiligheid te bewaren' in het Schengengebied, neemt het Agentschap steeds meer uitvoerende taken op zich. Zo worden er vanuit Frontex teams opgezet om lidstaten, tot nu toe vooral Griekenland, praktisch te ondersteunen als de migratiedruk oploopt. De afgelopen tijd wordt Frontex door mensenrechtenorganisaties en NGO's zoals Amnesty International en Sea Watch, beschuldigd van het (indirect) meewerken aan pushbacks. Hierbij worden migranten die de grens zijn overgestoken, gedwongen om terug te gaan zonder dat zij de kans krijgen om asiel aan te vragen; een internationaal erkend mensenrecht. Eerder werden hier, bij de vragenronde over het nieuwe Europese migratie- en asielpact, al veel vragen over gesteld. Nu de taken van Frontex steeds meer uitgebreid worden, vinden de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA het belangrijk om mogelijke mensenrechtenschendingen door Frontex nogmaals af te keuren. Is de regering het met deze leden eens? Hoe heeft de regering de Europese Commissie en Frontex aangesproken over de bovengenoemde beschuldigingen? Wat zijn de reacties en ontwikkelingen op dit punt?

Antwoord

Het kabinet heeft in de afgelopen periode meermaals zorgen geuit over de aanhoudende berichtgeving inzake vermeende mensenrechtenschendingen, zowel tijdens de JBZ-raden als in bilaterale contacten. Tevens is er in de Frontex Management Board, bestaande uit lidstaten en Commissie, gesproken over de reeds beschikbare uitkomsten van de onderzoeken en dit gesprek zal de komende maanden verder gevoerd worden. Ten aanzien van mogelijke mensenrechtenschendingen door Frontex wijst het kabinet op het onlangs verschenen rapport van de Frontex Scrutiny Working Group (FSWG) van het Europees Parlement. Dit is één uit de reeks onderzoeken naar het functioneren van Frontex en de betrokkenheid van Frontex bij de vermeende pushbacks.¹⁵ De FSWG heeft geen sluitend bewijs gevonden van schending van de grondrechten door Frontex, maar concludeert dat Frontex onvoldoende opvolging heeft gegeven aan de signalen, aanbevelingen en observaties, waaronder van de grondrechtenfunctionaris, over eventuele misstanden aan de Europese buitengrenzen. Het kabinet vindt dat de lidstaten en EU-agentschappen de grondrechten te allen tijde dienen na te leven. Het is van groot belang om tekortkomingen bij de uitvoering van het sterkere mandaat van Frontex effectief en voortvarend op te pakken. Het kabinet is van mening dat de uitkomsten en aanbevelingen van alle afgeronde en nog lopende onderzoeken, moeten worden besproken in alle relevante gremia, zoals de Frontex Management Board, de Raad en het Europees Parlement. Het onderzoek dat wordt uitgevoerd door het Europees Bureau voor fraudebestrijding (OLAF) is nog niet afgerond.

Verder stellen de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA vast dat externe onderzoeken naar Frontex (op verschillende onderwerpen, waaronder mogelijke pushbacks) tot nu toe zijn gestart of uitgevoerd in het Europees Parlement, vanuit de Europees Bureau voor fraudebestrijding (OLAF) en door de Europese Ombudsman. Kan de regering echter duiden wat er wordt gedaan vanuit de lidstaten en de Europese Commissie zelf om de beschuldigingen over Frontex te onderzoeken? Ziet de regering hierin een rol voor de lidstaten - en daarmee zichzelf -, en zo ja, welke?

Antwoord

De Frontex Management Board heeft afgelopen najaar, via de werkgroep *Fundamental Rights and Legal and Operational Aspects of Operations* (FRaLO), zelf een intern onderzoek ingesteld naar de betrokkenheid bij vermeende pushbacks. Het finale rapport van de werkgroep is te vinden op de

¹⁴ Kamerstukken II, vergaderjaar 2021-2022, 21 501-03 nr. 160

¹⁵ De verschillende onderzoeken zijn afkomstig van de werkgroep FRaLO van de Frontex Management Board, de Europese Ombudsman, het Europees Parlement, de Europese Rekenkamer en OLAF.

website van Frontex en de Management Board heeft naar aanleiding hiervan conclusies gepubliceerd.¹⁶

Wie neemt er uiteindelijk verantwoordelijkheid voor het handelen van Frontex en dus ook voor de misstanden die zich uit naam van Frontex voordoen? Hoe is deze verantwoordelijkheid vastgelegd?

Antwoord

Er is niet één institutie of actor aan te wijzen als verantwoordelijk voor Frontex. De uitvoerend directeur van Frontex is verantwoordelijk voor het functioneren van het agentschap, waarbij hij besluiten neemt over de operationele activiteiten en de besluiten van de Frontex Management Board implementeert. De Frontex Management Board heeft als taak het agentschap efficiënt te controleren en strategische beslissingen te nemen. Daarnaast legt Frontex verantwoording af aan het Europees Parlement en de Raad. Al deze verantwoordelijkheden zijn vastgelegd in de EGKW-verordening (2019/1896). Dit betekent ook dat de aanbevelingen van het Europees Parlement gericht zijn op deze verschillende instituties, die tezamen de verantwoordelijkheid hebben voor het goed functioneren van het agentschap. Indien op basis van de bevindingen van de verschillende onderzoeken moet worden geconcludeerd dat de aansturing van Frontex en de betrokkenheid van de lidstaten, Commissie en het Europees Parlement onvoldoende functioneert, meent het kabinet dat hier het gesprek over moet worden aangegaan door de Raad, Commissie en het Europees Parlement.

De Europese Rekenkamer stelt als belangrijke eis aan de grensbewaking dat er intercultureel bemiddelaars en tolken aanwezig zijn aan de grenzen, om te voorkomen dat de communicatie met migranten en asielzoekers spaak loopt. De intercultureel bemiddelaar, die culturele verschillen en sociale normen van verschillende culturen begrijpt, heeft volgens de Europese Rekenkamer een belangrijke taak bij de ontvangst en bij het wekken van vertrouwen van migranten die een lange en zware reis achter de rug hebben en vaak psychologisch getraumatiseerd zijn door blootstelling aan mensenhandel, gender gerelateerd geweld of foltering. Op dit moment is de hulp bij aankomst volgens de Europese Rekenkamer onvoldoende, omdat Frontex onvoldoende belang hecht aan de rol van tolken en interculturele bemiddelaars. Dit wordt nu slechts gezien als een taak die door terugkeerspecialisten moet worden uitgevoerd. De leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA achten het van groot belang dat migranten menswaardig worden ontvangen aan de grenzen en dat de communicatie met de migrant wordt bevorderd. Is de regering het met deze leden eens dat er tolken en interculturele bemiddelaars aan de grenzen essentieel zijn om migranten te begrijpen? Zo nee, waarom niet? Zo ja, hoe gaat de regering de Europese Commissie hierover bevragen?

Antwoord

Het kabinet is het met de leden van de fracties eens dat de inzet van de tolken en interculturele bemiddeling essentieel is om het grensbeheer adequaat uit te kunnen voeren. Interculturele bemiddeling dient geïntegreerd te zijn in de functies waarbij er rechtstreeks contact is met de vreemdeling.

De Europese Rekenkamer is kritisch over de informatie-uitwisseling op het gebied van grensoverschrijdende criminaliteit tussen Frontex en de lidstaten. Het opstellen van een gemeenschappelijke catalogus is niet gelukt, omdat veel grensoverschrijdende misdaadincidenten in de lidstaten op verschillende manieren worden geregistreerd of juist helemaal niet worden geregistreerd. Hoe verloopt het melden van deze incidenten in

¹⁶ Het finale rapport van de werkgroep

FRaLO:https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/MB_Documents/Agenda_Point_WG_FRaL_O_final_report.pdf

De conclusies van de Frontex Management Board:

<https://frontex.europa.eu/media-centre/management-board-updates/conclusions-of-the-management-board-s-meeting-on-5-march-2021-on-the-report-of-its-working-group-on-fundamental-rights-and-legal-operational-aspects-of-operations-in-the-aegean-sea-aFewSI>

<https://frontex.europa.eu/media-centre/management-board-updates/conclusions-of-the-management-board-on-cases-referred-to-in-the-wg-fralo-report-as-still-open-in-frontex-rPtFEd>

Nederland in relatie tot Frontex? Op welke manier is de Nederlandse regering bezig met het automatiseren van het overdrachtsproces tussen het nationale systeem en de Eurosur-databank?

Antwoord

Zoals de Commissie ook in haar reactie toelicht, zijn er in de nieuwe EGKW-verordening en de bijbehorende uitvoeringshandeling duidelijke afspraken gemaakt over indicatoren, rapportageverplichtingen en richtsnoeren. Op dit moment is het melden van incidenten vanuit Nederland beperkt, omdat incidenten op de maritieme grens er vrijwel niet zijn. Nederland rapporteert op vrijwillige basis incidenten in de havens met betrekking tot inklimmers. Met de implementatie van het vernieuwde Eurosur-systeem wordt de reikwijdte groter, met toevoeging van onder andere incidenten ten aanzien van de luchtgrens. Tevens betekent deze implementatie dat het systeem wordt geautomatiseerd en dit de uitwisseling tussen lidstaten en Frontex vergemakkelijkt.

De Europese Rekenkamer concludeert duidelijk dat Frontex het mandaat in 2016 niet volledig heeft uitgevoerd en dat er grote risico's zijn ten aanzien van de uitvoering van het mandaat van 2019. Onder de mandaatuitbreiding van 2019 valt onder andere de betrokkenheid van Frontex in alle stadia van het terugkeerproces. Recentelijk is in de EU-strategie over vrijwillige terugkeer en re-integratie voorgesteld om ook hierbij Frontex verantwoordelijk te maken voor de uitvoer. Hoe beoordeelt de regering dat voorstel met inachtneming van het rapport van de Europese Rekenkamer? Ziet de regering, net als deze leden, dat gelijksoortige problemen als in het rapport worden vastgesteld ook hierbij zouden optreden?

Antwoord

De leden van de GroenLinks en PvdA-fracties vragen hoe het kabinet het voorstel van de Europese Commissie over de EU-strategie inzake vrijwillige terugkeer en re-integratie beoordeelt met inachtneming van de bevindingen van de Europese Rekenkamer en of het kabinet verwacht dat ook hierbij gelijksoortige problemen zouden optreden. Het kabinet verwijst de leden naar de beantwoording van soortgelijke vragen van uw Kamer naar aanleiding van deze strategie.¹⁷

In het rapport wordt gesteld dat de evaluatieverslagen van onder andere gezamenlijke operaties incompleet zijn en daarmee onvoldoende informatie geven voor wetgevers. Hoe beoordeelt de regering de aanbeveling van de Europese Rekenkamer aan Frontex om een methodologie te ontwikkelen om de resultaten van zijn operationele activiteiten te evalueren, met name voor zijn gezamenlijke operaties? Wat acht de regering daarin belangrijk? Op een wat algemener niveau vragen de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA de regering in hoeverre Frontex in haar verslaggeving naast numerieke en operationele informatie (specificaties van de inzet, kosten van de operatie, etcetera) ook informatie dient te verschaffen over de menselijke aspecten van haar activiteiten, zoals de manier waarop asielzoekers door Frontex behandeld worden. Heeft de regering hier zicht op? Indien dit niet het geval is, ziet de regering een noodzaak voor het opnemen van dergelijke aspecten in Frontex-rapportages? Hoe zou dat naar mening van de regering vormgegeven kunnen worden?

Antwoord

Het kabinet kan de aanbeveling van de Europese Rekenkamer om een methodologie te ontwikkelen voor de evaluatie van de gezamenlijke operaties ondersteunen. Frontex voert reeds lange tijd evaluaties uit, maar het ontwikkelen van een methodologie kan erbij helpen om de verschillende operaties op een eenduidige manier te evalueren. Het kabinet kan de bevinding van de Europese Rekenkamer volgen dat hierbij van belang is dat de doeltreffendheid en werkelijke kosten worden meegenomen. De verantwoordelijkheden in de operaties zijn vaak nauw met elkaar verweven en daardoor moeilijk te onderscheiden. Voorts vragen de leden van de fracties of het kabinet het noodzakelijk acht om de menselijke aspecten, zoals de behandeling van asielzoekers door Frontex, op te nemen in de verslaggeving. De evaluatie en monitoring op het gebied van mensenrechten en

¹⁷ Antwoorden op vragen naar aanleiding van voorstel COM(2021)120, d.d. 30 augustus 2021

de behandeling van migranten wordt reeds uitgevoerd door onder andere de grondrechtenfunctionaris en de grondrechtenmonitors.

In het rapport wordt genoemd dat de uitbreiding van het Frontex-mandaat voor 2019 heeft plaatsgevonden zonder effectbeoordeling voor de nieuwe wetgeving en zonder een evaluatie van het vorige mandaat, met 'dringende noodzaak' als rechtvaardiging. Hoe kijkt de regering nu, in het kader van de zeer scherpe conclusies van de Europese Rekenkamer, terug naar die beslissing? Heeft de regering destijds kritisch gereageerd op het uitbreiden van het mandaat van Frontex zonder effectbeoordeling en evaluatie? Zo nee, waarom niet? Zo ja, waarom is hier toen uiteindelijk aan voorbijgegaan? Wat voor lessen trekt de regering uit dit rapport voor eventuele toekomstige uitbreidingen van het Frontex-mandaat, en de eisen die hieraan gesteld moeten worden?

Antwoord

De uitbreiding van het mandaat van Frontex voor 2019 heeft plaatsgevonden zonder effectbeoordeling en evaluatie van het vorige mandaat. De Europese Commissie heeft het voorstel voor de EGKW-verordening gebaseerd op de ervaringen met de operaties van Frontex in de jaren nadat de vorige verordening in werking trad. De constatering was destijds dat de afhankelijkheid van de vrijwillige bijdragen van lidstaten van personeel en materieel leidde tot aanhoudende gebreken die de effectiviteit van de gezamenlijke operaties beïnvloedden. Tijdens de onderhandelingen heeft de Commissie hiertoe een onderbouwend document verspreid onder de lidstaten. Conform het BNC-fiche¹⁸ dat destijds met uw Kamer is gedeeld, heeft het kabinet tijdens de onderhandelingen kritisch gereageerd op het oorspronkelijke voorstel van de Commissie om het permanente korps vanaf 2020 uit te rusten met 10.000 operationele personeelsleden. Het standpunt van het kabinet was dat het aantal vraag gestuurd moest zijn en gebaseerd op operationele behoeften. In het uiteindelijke voorstel vond het kabinet dat dit voldoende werd gereflecteerd, met een trapsgewijze opbouw van het permanente korps, een jaarlijkse uitvraag voor personeel en een evaluatie in 2023.

Zoals de leden van de fracties van GroenLinks en de PvdA aan het begin noemden, zijn de conclusies van het rapport van de Europese Rekenkamer schokkend. De Europese Rekenkamer concludeert dat Frontex haar mandaat van 2016 niet volledig heeft uitgevoerd en er verschillende risico's zijn in verband met het mandaat van Frontex van 2019. Er zijn vele gebreken geconstateerd in de activiteiten van Frontex met betrekking tot uitvoering, informatie-uitwisseling en toezicht. Voor deze leden is dan nu ook de vraag: wat zal er met deze informatie gedaan worden? Welke consequenties beoogt de regering te verbinden aan deze bevindingen? Welke acties verwacht de regering dat er op Europees niveau genomen zullen worden naar aanleiding van dit rapport? Welke middelen en mogelijkheden heeft Nederland als lidstaat om te bevorderen dat de aanbevelingen worden uitgevoerd? Kan de regering toezeggen die middelen en mogelijkheden te gebruiken, in Europese context toezicht te houden op het uitvoeren van de aanbevelingen, en deze Kamer daarover te informeren? Ziet de regering in de conclusies van de Europese Rekenkamer redenen om delen van de uitbreiding van het Frontex-mandaat uit 2019 terug te draaien? Zo nee, waarom niet? Zo ja, welke delen?

Antwoord

Kortheidshalve verwijst het kabinet de leden van de GroenLinks en PvdA-fracties naar de beantwoording van vergelijkbare vragen van de leden van de VVD-fractie. Aanvullend wijst het kabinet erop dat Nederland en de andere lidstaten in de Frontex Management Board en de Raad de mogelijkheid hebben om de verschillende bevindingen van de rapporten te bespreken en de opvolging ervan te monitoren.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van D66

De leden van de fractie van D66 achten het speciaal verslag van de Europese Rekenkamer van groot belang, aangezien dit de eerste keer is dat wordt nagegaan hoe Frontex de activiteiten uitvoert zoals omschreven in de verordening van 2016.4 De leden van de D66-fractie hebben nog enkele vragen aan de regering over de lessen die te leren zijn uit

¹⁸ Kamerstukken I, vergaderjaar 2018-2019, 22112, nr. 35048

dit kritische speciaal verslag voor het nieuwe mandaat dat Frontex heeft gekregen na 2019, de criteria op basis waarvan de begroting voor Frontex is vastgesteld en de mate waarin Frontex toegang heeft tot de gegevens die vereist zijn om zijn taken correct uit te voeren.

Antwoord

Frontex is als organisatie volop in ontwikkeling na het verkrijgen van een sterker mandaat. De organisatiestructuur wordt aangepast en er wordt nieuw personeel aangenomen. Dit geldt ook voor het mandaat op het gebied van terugkeer. Het belang van de implementatie van het terugkeermandaat wordt door de lidstaten herhaaldelijk onderstreept. Voor de overname van het Europees netwerk voor terugkeer en re-integratie heeft Frontex de afgelopen jaren een plan opgesteld. Daarbij wordt een belangrijk deel van de kerntaken van ERRIN voortgezet en nader ingevuld door Frontex. Daar waar de hoedanigheid van Frontex als Europees agentschap in de weg staat aan het overnemen van enkele onderdelen van het takenpakket, wordt door ERRIN en de lidstaten gezocht naar andere oplossingen, bijvoorbeeld een invulling bij andere organisaties. Hoewel het waarschijnlijk is dat Frontex bij de invulling in de komende jaren eigen accenten zal aanbrengen, is de kern van de afspraken dat een vergelijkbare inzet zal worden gepleegd. Uiteraard wordt hier door Nederland en de andere lidstaten in de verschillende gremia voor terugkeer binnen Frontex en de Management Board toezicht op gehouden.

De Europese Rekenkamer constateert dat Frontex niet de nodige maatregelen genomen heeft om haar organisatie aan te passen aan het mandaat dat zij in 2016 heeft gekregen. Zo stelt de Europese Rekenkamer onder andere tekortkomingen vast in de personeelsplanning van de eenheden Risicoanalyse en Kwetsbaarheidsbeoordeling, waarbij wordt gesteld dat die allebei nog steeds niet over de nodige competenties beschikken. Tegelijkertijd heeft de Europese Commissie op 27 april 2021 een nieuwe strategie inzake vrijwillige terugkeer en re-integratie goedgekeurd, waarbij het plan is om Frontex medio 2022 de activiteiten van het Europees netwerk voor terugkeer en re-integratie te laten overnemen. De leden van de D66-fractie vragen de regering om een inschatting of Frontex, gezien dit verslag van de Europese Rekenkamer, wel in staat is om deze nieuwe taak op een goede manier uit te voeren. Het rapport wijst bovendien op de verschillende risico's in verband met het nieuwe mandaat dat Frontex in 2019 heeft gekregen. Welke inschatting maakt de regering over hoe de COVID-19 pandemie invloed heeft op het functioneren van Frontex op kortere en langere termijn?

Antwoord

De pandemie heeft de afgelopen tijd invloed gehad op de activiteiten van Frontex, zoals in de gezamenlijke operaties aan de buitengrens en de terugkeeroperaties. Vanwege de reisbeperkingen en verlaagde passagiersstromen namen de activiteiten, zoals ook bij lidstaten het geval was, af. De verwachting is dat de activiteiten de komende periode geleidelijk weer zullen toenemen. De pandemie heeft ook invloed gehad op de opbouw van het permanente korps aangezien het rekruterings- en trainingsproces werd vertraagd. Frontex verwacht eventuele resterende vertragingen dit jaar in te lopen.

Om haar nieuwe mandaat te vervullen, zal Frontex uiterlijk in 2027 over 10.000 nieuwe operationele functionarissen beschikken en een gemiddelde begroting van 900 miljoen euro per jaar ontvangen. Ter vergelijking: de begroting van 2020 is vastgesteld op 460 miljoen. Het rapport stelt dat deze cijfers werden vastgesteld "zonder dat er vaste criteria waren voor het bepalen van de behoeften van Frontex in het kader van een niet nauwkeurig omschreven mandaat, zonder toegang tot informatie over de werkelijke kosten en impact van Frontex-operaties [...] en zonder een beoordeling van het effect ervan op de lidstaten [...]". De leden van de D66-fractie vernemen graag van de regering of er inmiddels wel criteria zijn opgesteld voor het bepalen van de behoefte van Frontex in het kader van haar nieuwe mandaat.

Antwoord

Ten tijde van de onderhandelingen is er door de Commissie een onderbouwing gegeven voor de uitbreiding van het mandaat en de opbouw van het permanente korps. Het kabinet verwijst de leden voor de volledigheid naar het antwoord op de vraag van de leden van de GroenLinks en PvdA-fracties over de effectbeoordeling en evaluatie van de verordening. Frontex heeft daarnaast een proces opgesteld om elk jaar, op basis van risico- en kwetsbaarheidsanalyses en consultaties met

de lidstaten, te bepalen welke behoefte er is. Frontex is hiervan uiteraard afhankelijk van de vraag vanuit de lidstaten. Op basis hiervan bepaalt Frontex welke middelen er nodig zijn om in te zetten voor het betreffende jaar.

Het speciaal verslag stelt dat Frontex in het kader van de kwetsbaarheidsbeoordeling te kampen heeft met aanhoudende problemen in verband met gegevens waarop de procedure gebaseerd is. Dit kan niet alleen Frontex aangerekend worden. De lidstaten zijn verplicht betrouwbare gegevens te verstrekken. Het verslag stelt echter dat de gegevens die lidstaten aanleveren vaak onvolledig en van slechte kwaliteit zijn, waardoor de kwetsbaarheid van specifieke grenssegmenten niet kan worden beoordeeld. Het verslag stelt bovendien dat Frontex geen toegang heeft tot de gegevens in de pan-Europese systemen die worden gehost door de EU-LISA. Dit zijn essentiële instrumenten voor de uitvoering van het asiel-, grensbeheer- en migratiebeleid van de EU. De Europese Rekenkamer adviseert dan ook om Frontex toegang te geven tot meer informatiebronnen. De leden van de D66-fractie vernemen graag van de regering een visie over hoe Frontex in de toekomst betere toegang kan krijgen tot relevante gegevens. Daarnaast vernemen de leden van de fractie van D66 graag wat de kwaliteit is van de gegevens die Nederland aan Frontex aanlevert.

Antwoord

Op basis van de EGKW-verordening is de toegang van Frontex tot EU-systemen beter geregeld. Verder is het kabinet van mening dat informatie-uitwisseling en interoperabiliteit tussen systemen op Europees niveau met de Interoperabiliteitsverordening wordt verbeterd. Nederland is verplicht om jaarlijks gegevens aan te leveren voor verschillende rapporten en analyses van Frontex, zoals de kwetsbaarheidsanalyse. Het afgelopen jaar heeft Nederland geïnvesteerd om meer gegevens aan te leveren en de kwaliteit ervan te verbeteren. Dit zal Nederland de komende jaren voortzetten.

Graag vernemen de leden van de fractie van D66 van de regering wat zij vindt van de reactie van de Europese Commissie en Frontex op de bevindingen van de Europese Rekenkamer in het speciaal verslag en of de regering op basis van deze antwoorden het vertrouwen heeft dat Frontex lessen zal trekken uit de aanbevelingen van de Europese Rekenkamer.

Antwoord

De leden van de D66-fractie vragen een reactie van het kabinet op de reactie van Frontex en de Europese Commissie op de bevindingen van de Europese Rekenkamer en of het kabinet vindt dat dit genoeg vertrouwen geeft dat Frontex lessen zal trekken. Korthedshalve verwijst het kabinet de leden van de D66-fractie naar de beantwoording van vergelijkbare vragen van de leden van de VVD-fractie.

Tot slot gaat het speciaal verslag niet in op mensenrechtenschendingen door Frontex. De leden van de fractie van D66 begrijpen dat er nog diverse onderzoeken lopen door onder andere het Europese Parlement naar pushbacks en mensenrechtenschendingen door Frontex. Toch kunnen de leden van de fractie van D66 zich niet aan de indruk onttrekken dat de door de Europese Rekenkamer geconstateerde tekortkomingen in de uitvoering van het mandaat mede oorzaak zijn van die schendingen. Graag vernemen de leden van de fractie van D66 een reactie van de regering op die indruk.

Antwoord

De leden van de D66-fractie stellen ten slotte dat de geconstateerde tekortkomingen in de uitvoering van het mandaat medeoorzaak zijn van de mensenrechtenschendingen en vraagt hier een reactie van het kabinet op. Het kabinet trekt niet dezelfde conclusie als de leden van de D66-fractie en verwijst de leden naar het antwoord op de vraag van de GroenLinks en PvdA-fracties over de ontwikkelingen rondom de verschillende onderzoeken.

De Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid,

Ankie Broekers-Knol